

Na kratko o kraticah v slovenskem knjižnem jeziku

Saška Štumberger

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

saska.stumberger@guest.arnes.si

Ljubljana, 25. 1. 2017

Vsebina

- Na začetku je bila ... anketa
- Kratice v pravopisih, v Načrtu za novi slovenski pravopis (1981) in v slovarjih (SSKJ, SP 2001, SNB, SSKJ²)
- Rezultati ankete
- Izzivi za prihodnje normativne priročnike

1 Anketa

1. Označite spol (m, ž, s). Razvezave kratic so v opombi 1.

TV, DNK, DeSUS, PTT, MRSA

2. Dopolnite kratice v ustrezni obliki. Razvezave kratic so v opombi 2.

Iščemo prostovoljce za testiranje učinkov (LSD) _____.

Film še ni izšel na (DVD) _____.

Ugotavljali smo prisotnost protiteles pri okužbi s (HIV) _____.

Slovenijo je obiskal avstralski vodja (UNRRA) _____.

Koliko denarja je vlada pobrala z (DDV) _____?

V (LDS) _____ niso bili zadovoljni z rezultati lokalnih volitev.

3. Dopolnite ustrezne končnice. Razvezave kratic so v opombi 3.

BSE je povzročil __ človeško različico Creutzfeldt-Jakobove bolezni.

Kadar je bil __ SLS v vladi, so ostre kritike njenih zastopnikov prenehale.

AGRFT je ohranil __ 762 kvadratnih metrov površin, kjer so urejene gledališke vadnice.

Ali veste, da je akcijo Slovenščina v javnosti organiziral __ SdS?

4. Odgovorite na spodnji vprašani. Kako utemeljujete svojo odločitev?

Ali in kako bi zapisali množinsko obliko okrajšave s. p. (samostojni podjetnik)?

Katero varianto predloga z bi napisali v orodniku kratice SMS [esemès]?

1.1 Odziv in opis anketirancev

76 odgovorov:

- 54 študentje Oddelka za slovenistiko Filozofske fakultete v Ljubljani,
- 22 diplomanti različnih jezikoslovnih študijskih smeri (lektorji, profesorji slovenščine ali prevajalci s praviloma najmanj sedmo stopnjo izobrazbe).

Študentje so bili stari od 20 do 32 let (povprečna starost 22,1), diplomanti od 27 do 65 let (povprečna starost 39,1).

2 Kratice v pravopisih, v Načrtu za novi slovenski pravopis (1981) in v slovarjih (SSKJ, SP 2001, SNB, SSKJ²)

Terminološka neenotnost

SP 1899, 1920, 1935, 1950 in 1962 so termin *kratica* uporabljali za različne vrste krajšav, pri čemer kratice v današnjem pomenu obravnavajo šele povojni pravopisi.

SP 1950: *okrajšave*

SP 1962: *krajšave, kratice*

Definicija *črkovalne kratice* in *kratičnega imena* v SP 1990, in sicer v Slovarčku manj znanih jezikoslovnih izrazov. Definicija kratice je v SP 1994:

samostalnik, nastal iz začetnih delov večbesednega poimenovanja, npr. *TOMOS/Tomos* iz **T**ovarna **m**otorjev **S**ežana, *KOS/Kos* iz **K**ontraobveščevalna **s**lužba, *WC* iz **w**ater **c**loset.

2.1 SP 1950

- V *LZ* [Ljubljánskem Zvónu] beremo. Življenjepis je iz *SBL* [Slovénskega biográfskega léksikona]. Od *MLO* [méstnega ljúdskega odbôra ali èm èl ó] je prišlo. Politika *ZDA* [Zdrúženih držáv Amêrike ali zé dé á] je nasprotna *ZSSR* [Zvézi svétov socialističnih repúblik ali zé ès ès èr]. Pri *VS* [Várnostnem svétu] v *OZN* [Organizácii združenih národov ali ó zé èn] so razpravljali. Naloge *AFŽ* [Antifašístične frónte žená ali á fé žé] so bile določene na I. kongresu (ne: *AFŽ-a*, *AFŽ-eja*, *AFŽa* ipd.).

Slovar:

- PEN mednar. krat. organizacije književnikov (poezija, esej, novela); kratica se pogosto rabi kot sam. m: člani Péna.

2.2 SP 1962

- a) izgovarjamo celotne besede, ki jih z nekaj črkami nakazuje kratica, in jih sklanjamo, kakor narekuje zveza, npr.: v LZ [*Ljubljanskem zvonu*].
- b) izgovarjamo samo navedene črke in celotne skupine ne sklanjamo, npr.: na MLO [*em el o*], pri FAO [*pri fao*], pri AFŽ [*afežé*].
- c) jemljemo krajšave kot nove besede in jih tudi pregiblujemo; v tem primeru pišemo z véliko samo začetnico, čeprav se nesklanjana kratica piše z verzalkami: pri AVNOJ = pri *Avnoju*, pri UNICEF = pri *Unicefu*.

Normativna oznaka ničla (°) »pomeni, da beseda ali zveza za knjižno rabo ni dovoljena«. Z izjemo možnosti prehoda v »nove besede /.../ kraticam v pisavi ne dodajamo obrazil: z AFŽ (°z AFŽ-jem) in tudi ne delamo iz njih zloženek in izvedenk: *metrska drva* (°*m-drva*), *uredništvo JiS* (°*JiSovo uredništvo*), *pisarna ObLO* (°*ObLO-pisarna*)«.

2.3 Načrt pravil za novi slovenski pravopis (1981)

4:

Vežaj se lahko rabi tudi pri zloženkah, katerih prvi del je velika črka (*C-vitamin*, prej le *c-linija*). Vežaj naj bi se zdaj rabil tudi med kratičnim imenom, pisanim z velikimi črkami, in končnico, pisano z malimi (*NUK NUK-a*). Stari pravopis je v tem tipu dovoljeval sklanjatev le v govoru, Načrt pa odpravlja razliko med govorom in pisavo.

2.3.1 Zapis

Predvidena je tudi možnost prehoda med navadna lastna ali občna imena:

- Z veliko pisana kratična imena lahko postanejo navadna lastna oz. občna imena in se potem temu primerno tudi pišejo, tj. z veliko začetnico samo, če so lastna: *AVNOJ, UNESCO, Na-Ma, LASER, TOZD* – *Avnoj, Unesco, Nama, laser, tozd.*

2.3.2 Oblikoslovje

»/K/ratična črkovna poimenovanja (kolikor le ostanejo ženskega spola, kar je sorazmerno redko, npr. *SAZU, SZDL, ZDA*)« so kot posebnost obravnavana pri tretji ženski sklanjatvi.

Raba velikih in malih črk:

- 2. Končnice in podaljšave osnove z velikimi črkami pisanih imen pišemo z malo (za vezajem) ali z veliko: *AVNOJ AVNOJ-a* ali *AVNOJA*, *TAM TAM-a* ali *TAMA*, *SKOJ SKOJ-a* ali *SKOJA*; pri črkovalnem branju pišemo del oblike, ki ni enak imenovalniku, z malo za vezajem: *AFZ AFŽ-ja*, *BBC BBC-ja*, *ZSSR ZSSR-a*.
- 3. Kadar se kot sklonilo obravnava zadnji samoglasnik kratičnega imena, se beseda (če je lastno ime) v sklonu, ki glasovno ni enak imenovalniku, navadno piše le z veliko začetnico, npr. rod. *Unesca*, *Unrre*. Redkeje se tudi taka končnica piše z veliko: *INA INE INI*, *UNESCO UNESCA UNESCO*.

2.3.3 Besedotvorje

Pravilo o zloženkah, ki so tvorjene tudi iz kratic:

- zloženke s črkami ali številkami kot prvo sestavino se delajo po vzorcu 2, med sestavinama pa se piše vezaj: linija c → c-linija, vitamin C → C-vitamin ali C vitamin.

Čeprav gre v teh primerih za zloženke, je predviden tudi zapis brez vezaja:

- Pri zloženkah, katerih prvi del je velika črka (ali več črk), se vezaj tudi opušča: *C vitamin*, *TV drama*; vendar se vezaj ne izpušča pri zapisih durov, npr. *C-dur*.

2.4 Slovenski pravopis 2001

Šesti slovenski pravopis je izšel v dveh delih; leta 1990 je izšel prvi del z naslovom Pravila, 1994 pregledana izdaja, 1997 ponovno pregledana izdaja, leta 2001 pa še slovarski del.

V novejših izdajah so zaradi neaktualnosti zamenjali nekatere primere kratic, od leta 1994 pa je na področju oblikoslovja in besedotvorja predvidenih manj variant.

2.4.1 Zapis

Možnost prehajanja med navadna lastna ali občna imena:

- Z velikimi črkami pisana kratična imena lahko prehajajo med navadna lastna ali občna imena in se takrat temu primerno izgovarjajo in tudi pišejo, tj. z veliko začetnico samó, če so lastna: *TAM, UNESCO, SIT – Tam, Unesco, sit.*

V poglavju o besedotvorju je prehod med navadne besede predviden že ob tvorjenju kratic:

- besede podstave pred sklapljanjem primerno krnimo, npr. *Teritorialna obramba – T, O, Tovarna motorjev Sežana > TO, MO, S, narodnoosvobodilni boj > N, O, B*, nato pa jih združimo v navadno besedo: *TÓMOS/Tómos, NÓB* ali *enobé* (zadnje iz črkovalnega [enóbé]).

Z zgornjim pravilom je v nasprotju § 1022, ki zapis z malimi črkami povezuje z likovnimi stilizacijami:

- Z velikimi črkami pisane kratice pri likovnih stilizacijah lahko pišemo tudi z malimi črkami, npr. *ptt, rtv* ipd.

2.4.2 Oblikoslovje

Končnice kratičnih imen pišemo:

a) z malo, z vezajem, če se kratično ime končuje na soglasnik: *SPIZ SPIZ-a*; tako se pišejo tudi podaljšave osnov: *STA STA-ja*, *SLO SLO-ja*, *OZN OZN-ja* [oznèja], *BBC BBC-ja*;

b) z veliko, kadar se kot sklonilo obravnava zadnji samoglasnik kratičnega imena: *INA INE INI*, *UNESCO UNESCA UNESCO*. Sicer pa taka imena rajši sklanjamo v navadni pisni obliki lastnih imen: *Unesco Unesca Unescu* ipd.

Niti Načrt niti SP pa z izjemo možnosti sklanjanja po tretji ženski sklanjatvi za »kratice, ki ohranijo spol podstavne zveze in se ne končujejo na nenaglašeni a, npr. *SAZU, ZDA*«, ne predvidevata možnosti ohranjanja spola podstavne zveze za srednji spol.

Tako lahko sklanjamo npr. kratico *SDS* oz. *SdS* za *Slavistično društvo Slovenije*, raba pa je potrjena v Delu (Kolšek 2014), npr.: »se je *SdS* začelo povezovati; je imelo *SdS* v sedemdesetih letih [...]«.«

2.4.2 Oblikoslovje

Spol

SP 1990:

- »Samostalniški sklopi se uvrstijo v določen spol in sklanjatev, črkovni npr. v prvo moško, razen če se končujejo na samoglasnik *-a*.«

SP 1994:

- »Samostalniški sklopi se uvrščajo v določen spol in sklanjatev, črkovni npr. **načeloma** (poudarila S. Š.) v prvo moško, razen če se končujejo na samoglasnik *-a*: *TOMOS m, NAMA ž.*«

V slovarskem delu SP je kot enakopisnica moškega in ženskega spola označena kratica *SAZU*, medtem ko z izjemo primerov iz SSKJ (npr. *TV, PTT*) pri ostalih kraticah vključno z izvorno terminološkimi variantnost ni predvidena. To velja tudi za kratico *DNK*, pri kateri je prišlo do razhajanj med obravnavo v SP 2001 in terminoloških slovarjih na spletišču Fran (*Čebelarski terminološki slovar, Farmaceutski terminološki slovar in Botanični terminološki slovar*), raba v publicističnih besedilih pa kaže primere tako za ženski kot za moški spol.

2.4.3 Besedotvorje

Zaradi neenotnosti rabe pri zapisu skupaj oz. narazen SP od 1990 naprej za »zloženke, katerih sestavine se v zamenjanem besednem redu lahko uporabljajo kot besedne zveze: *alfa žarki/alfa žarki*«, dopušča pisanje skupaj ali narazen. Toda od SP 1994 naprej ima pravilo dodatek, po katerem ta variantna možnost ne velja več za vse podredne zloženke kot v SP 1990, ampak je omejena na »zloženke iz točke 3«. Zloženke, pri katerih »je prva sestavina črka, kratična zveza črk ali številka«, so obravnavane v okviru točke 4, zato pri njih od SP 1994 variantnost zapisa ni predvidena. To je dosledno in tudi v nasprotju s SSKJ izpeljano v slovarskem delu.

2.5 Kratica TV v slovarjih

SSKJ: TV in tv [tevé] ž neskl., tudi TV TV-ja in tv tv-ja m (ê) kratica televizija: sporočiti po radiu in TV; neskl. pril.: TV sprejemnik

SP 2001: TV¹ TV-ja in tv tv-ja [tevé -êja] m s -em (ê ê) televizija

TV² -- in tv -- [tevé] ž (ê) televizija

TV- [tevé] prvi del podr. zlož. (ê) |televizijski| TV-sprejemnik

SNB: tevé¹ -êja m (ê ê) pog.

1. televizijski sprejemnik; televizor^{SSKJ}: Dneve preživlja zleknjen v naslonjaču pred tevejem

2. televizija: Lahko rečem, da mi je do neke mere zgled za vodenje nogometa na teveju E iz kratice TV za (↑)televizíja

tevé² -- v prid. rabi

televizijski, televizijski: teve zaslon; teve kamera; teve nadaljevanka; Igral sem vse, od težke drame do moškega, oblečenega v žensko, a največjo popularnost so mi prinesle radijske in teve oddaje

SSKJ²: TV¹ in tv -ja [tevé -êja] m (ê ê)

krat. televizija: sporočiti po TV-ju; prvi del zloženk: TV-film; TV-sprejemnik; TV-igrice; TV-oddaja

TV² in tv -- ž [tevé] (ê)

krat. televizija: ljubljanska TV; sporočiti po TV

3 Rezultati ankete

Skupine kratic:

- kratice za politične stranke (*DeSUS, LDS* in *SLS*),
- kratice s področja medijev in telekomunikacij (*DVD, TV, PTT*),
- kratice, ki so izvorno iz terminologije (*DNK, BSE, HIV, LSD* in *DDV*), in
- kratice, ki se končujejo na nenaglašeni -a (*MRSA, UNRRA*).

3.1 Kratice za politične stranke (*DeSUS*, *LDS* in *SLS*)

SP 2001	Anketa – študenti	Anketa – diplomanti
DeSUS: /	m: 69 %	m: 82 %
LDS LDS-a tudi LDS -- [eldeès -êsa] m (è ê; è) Liberalna demokracija Slovenije	v LDS-u: 76 % v LDS: 13 %	v LDS: 45 % v LDS-u: 41 %
SLS SLS-a tudi SLS -- [eselès -êsa] m (è ê; è) Slovenska ljudska stranka	m: 33 % ž: 63 %	m: 50 % ž: 50 %

3.2 Kratice s področja medijev in telekomunikacij (*TV, PTT* in *DVD*)

Slovar	Anketa – študenti	Anketa – diplomanti
SSKJ: TV in tv [tevé] ž neskl., tudi TV TV-ja in tv tv-ja m (ê) kratica SSKJ ² : TV ¹ in tv -ja [tevé -êja] m (ê ê) krat. /.../ TV ² in tv -- ž [tevé] (ê) krat. /.../	m: 63 % ž: 33 %	m: 55 % ž: 34 % m in ž: 10 %
SSKJ: ptt in PTT [peteté] ž neskl., tudi ptt ptt-ja in PTT PTT-ja m (ê) kratica SSKJ ² : PTT ¹ in ptt -ja [peṭeṭé -êja tudi pətətə] m /.../ PTT ² in ptt -- ž [peṭeṭé tudi pətətə]	m: 80 %	m: 86 %
SNB: DVD -ja in -- in dvd -ja in -- [devedé -êja in dəvədə] m (ê ê; ə) krat. SSKJ ² : DVD in dvd -ja in DVD in dvd -- [devedé -êja tudi dəvədə] m (ê ê; ə) krat.	na DVD-ju: 93 %, na DVD: 0 %	na DVD-ju: 77 %, na DVD: 14 %, na devedeju: 10 %

3.3 Kratice, ki so izvorno iz terminologije (*DNK, BSE, HIV, LSD* in *DDV*)

Slovar	Anketa – študenti	Anketa – diplomanti
SP 2001: DNK -- [deenká] m (â) dezoksiribonukleinska kislina SSKJ ² : DNK -- in -ja [dɛɛnká] m (â) biol., krat.	m: 50 % ž: 44 %	m: 64 % ž: 32 %
SP 2001: BSE BSE-ja tudi BSE -- [beesé -êja in bəsəé -êja tudi beesé in bəsəé] m, prva oblika z -em SNB: BSE -- in -ja [bɛɛsɛ́ -êja in bəsəé -êja] m (ê ê) krat.	m: 50 % ž: 50 %	m: 77 % ž: 23 %
SP 2001: HÍV HÍV-a tudi HÍV -- m SNB: HÍV -- in -a in hív 1 -- in -a m (î) krat. SSKJ ² : hív -a m (î)	s HIV-om: 73 % s HIV: 17 %	s HIV: 55 % s HIV-om: 31 %

3.3 Kratice, ki so izvorno iz terminologije (*DNK, BSE, HIV, LSD* in *DDV*)

Slovar	Anketa – študenti	Anketa – diplomanti
<p>SP 2001: LSD LSD-ja tudi LSD -- [elesdé -êja] m</p> <p>SNB: LSD -ja [elesdé -êja] m (ê ê) krat.</p> <p>SSKJ²: LSD -ja in -- [elesdé -êja] m (ê ê) krat.</p>	<p>učinkov LSD-ja: 81 %, LSD: 2 %</p>	<p>učinkov LSD-ja: 73 %, LSD: 18 %</p>
<p>SP 2001: DDV DDV-ja tudi DDV -- [dedevé -êja] m</p> <p>SNB: DDV -ja in -- in ddv -ja in -- [dɛdɛvɛ -êja in dɛdɛvɛ] m (ê ê; è) krat.</p> <p>SSKJ²: /</p>	<p>z DDV-jem: 78 %, z DDV: 4 %</p>	<p>z DDV-jem: 59 %, z DDV: 27 %</p>

3.4 Kratice, ki se končujejo na nenaglašeni -a (*MRSA* in *UNRRA*)

Slovar	Anketa – študenti	Anketa – diplomanti
SNB: MRSA -e in -- in mrsa 1 -e in -- ž (ř) krat. SSKJ ² : MRSA in mrsa -e in MRSA in mrsa -- ž (ř) biol., krat.	ž: 57 % m: 37 %	ž: 86 % m: 14 %
SP 2001: ÚNRRRA -E in Únrra -e [nra] ž (û) organizacija OZN za pomoč in obnovo	vodja UNRRA-ja: 48 %, UNRRE: 20 %, UNRRA: 20 %	vodja UNRRE: 41 %, UNRRA: 32 %

4 Izzivi za prihodnje normativne priročnike

Premislek o naslednjih pravilih:

SP 2001, § 683: Primeri kot z Zoisom, s Hugojem, s SDK se berejo [s cójzom, z igójem, z esdekájem].

SP 2001, § 496: **Skupaj pišemo:** /.../ 4. če je prva sestavina črka, kratična zveza črk ali številka, se piše z vezajem: a-kmet, b-razred, C-vitamin, TV-program, PTT-služba, A4-format, 2. b-razred, c-mol, G-dur; pri obrnjenem zaporedju se piše narazen, brez vezaja: kmet a, vitamin C, program TV, služba PTT, format A 4.

§ 697–498: **Skupaj ali n a r a z e n pišemo:**

1. zloženske iz točke 3, katerih sestavine se v zamenjanem besednem redu lahko uporabljajo kot besedne zveze: alfažarki/alfa žarki; bolj priporočljive so besedne zveze: žarki alfa; prim. še legokocke/lego kocke, temperabarve/tempera barve, angoravolna/ angora volna, dumdumkrogla/dumdum krogla, avto-motodruštvo/avto-moto društvo